

A katonaköltő Zrínyi Miklós

A szigetvári hős dédunokáját, az ifjabb *Zrínyi Miklóst* a magyar közvélemény sokkal jobban ismeri költőként, mint hadvezérként, katonapolitikusként, katonai nevelőként vagy hadtudományi íróként. Pedig ő maga mindig is katonai érdemeit értékelte igazán. Sors bona nihil aliud — azaz: csak jószerencse kell és semmi más, ez volt a jelmondata. Ez olvasható a Szigeti veszedelem első kiadásának a címlapján, erről elmélkedik hosszasan fiatalkori művének, a Vitéz hadnagynak lapjain, ennek dicsérete, illetve jellemzése csendül fel a Szigeti veszedelemben hol a költő, hol pedig valamelyik hősenek az ajkán. Érthető, hogy mennyire foglalkoztatja őt a szerencse forgandósága, hiszen kortársai közül talán senki sem élte át oly mértékben, mint ő. De mintha mostoha sorsa még halála után is üldözni akarta volna: megtagadta tőle az elismerést azokért a tetteiért, sikereiért, amelyekre életében a legbüszkébb volt. Meg volt győződve, hogy híre-neve fennmarad halála után is, de a hírnevet nem politikai szereplésével kívánta megszerezni, mert mint a horvát báni beiktató beszédében mondotta: „... az én geniosum inkább a karddal való bánásra ösztönöz, és nem egy békehivatal viselésére...” A hadtudományi munkáit bevezető előszóban is így ír: „Én az én geniosomat mindenkor hazám szolgálatjára alkalmaztam. De mivel még az ifjúságtul forr a vér bennem, inkább forgatnám a hadi dolgot, hogysem mást, úgymint hazám szolgálatjára a leghasznosabb állapotot.” A költészetéről is azt mondotta a Szigeti veszedelem előszavában, hogy az neki nem mestersége, ezzel csak mulatságból foglalkozik. A harci dicsőség, a katonai babér volt az, ami után ő egész élete során vágyott, amint ezt híres epigrammájában találó tömörséggel megfogalmazta: Nem írom pennával, / Fekete tentával, / De szablyám élivel, / Ellenség vérivel / Az én örök híremet!

Korának a bűne, hogy a legnagyobb magyar tehetség nem talált megértésre. A kölcsönös gyűlölködés és az erkölcsi süllyedés jele, hogy megpróbáltatásaink súlyos napjaiban sem talált követőkre a leghivatottabb vezér. Joggal nevezhette őt *Illyés Gyula* a magyarok seregtelen vezérének. Születésének 360. évfordulóján idézzük fel tragikusan rövid életének gazdag munkásságát!

Családjának tagjai már négy nemzedéken át a török ellenes harcok vezetői voltak. A szigetvári hős személyében nemzeti vértanú is került ki soraikból. A katonaköltő édesapja, *Zrínyi György* horvát bán így fogalmazta meg politikai hitvallását: „... Az mi Magyarországot és annak koronáját illeti, nekünk minden eleink Magyarország koronájához hallgattanak és a magyarországi joggal éltenek eleitől fogva. Ezen országért vértünk hullásával sokat próbáltatánk ... szegény ősrünk érette is hala ... Edes hazánknak, kinek eddig sok javát vettük, mi sem lehetünk idegöni és háládatlan fiai!”

A mi Zrínyi Miklósnak 1620. május elsején született a horvátországi Ozaly várában. Hat éves korában már árvaságra jutott Péter nevű öccsével együtt. Apja gyámul a királyt, *II. Ferdinándot* és *Pázmány Péter* esztergomi érseket kérte fel. A kiskorú árvákat a hűséges rokon, *Batthyány Ferencné Poppel Éva* vette szárnyai alá. Nemcsak nevelte, hanem mód felett szerette a Zrínyi-árvákat. Bizonyos, hogy Zrínyi fogékony lelkébe ez a derék protestáns asszony csöpögtette az emberszeretetet és a vallási türelmet, amely végigkísérte őt egész életén. Jellemző, hogy a protestánsok mindvégig a katolikus Zrínyiben látták legfőbb védelmezőjüket, aki nem egyszer hangoztatta: „En más valláson vagyok, de kegyelmetek szabadsága az én szabadságom, a kegyelmeteken ejtett sérelem az én sérelmem. Volna bár százezer pápista mellett százezer litheránus és százezer kálvinista vitéze a fejedelemnek: ők együtt megmentenék a hazát...”

Batthyány Ferenc németújvári udvarában — mely akkor valóságos kulturális központ volt — ismerkedett meg a magyar irodalommal, a magyar líra akkori legnagyobb alakjának, *Balassi Bálint*nak a költészetével. Poppel Éva meg is ajándékozta őt Balassi Bálint verseinek teljes kéziratot kötetével. Zrínyi mindvégig nagy becsben őrizgette könyvtárában ezt a kötetet, amelyet saját kezűleg így írt be könyveinek jegyzékébe: Gyarmati Balassi Bálintnak fajtalan versei.

Hősünk neveltetését 10 éves korától már Pázmány irányítja. A nagyműveltségű főpap, a régi magyar prózairodalom legkiválóbb művelője először Grácban, majd Bécsben és Nagyszombaton, a jezsuiták híres intézeteiben iskoláztatja, ahol nemcsak idegen nyelveket, hanem korának ismeretanyagát is elsajátította. Rengeteget olvasott, amint írta a könyvtár volt lelkének gyógyszerésztára. Először hazánk történetét tanulmányozta, azt az időszakot, amikor nagy és szabad volt nemzetünk. A dicső elődök

A festmény alján lévő latin szöveg magyar fordítása: *Méltóságos és nagyságos Miklós úr, Zrínyi örökös grófja, ő szent császári felségének tanácsosa, udvarnok, a mezei hadak ezredese, valamint a horvátországi végvár Sluin és a silbergeni uszkókok főkapitánya. A XVIII. századból való, 22x17 cm méretű olajkép eredetije a Szigetvári Várbaráti Kőr tulajdonában van*

szinte magukkal ragadják őt: „... Lelküknek árnyai — írja — nem hagyják aludni, amikor kívánná az álmot; nem engedik pihenni, amikor keresné a nyugodalmat ...” Még éjszaka is velük álmodik, és hallja hívó szavukat. „Ne aludjál! Ne keresd a gyönyörűségeket! Látod-e romlott hazánkat, melyet mi annyi vérontással, verésekkel és untalan való fáradsággal nyertünk, oltalmaztunk, sok száz esztendeig megtartottunk; kövesd a mi nyomdokunkat! Ne szánd fáradságodat, ne szánd véredet, ne szánd életedet! ...”

Nagyszombaton, a jezsuita egyetemen nem érezhette jól magát, mert be sem fejezte itt tanulmányait, nem tett záróvizsgát, hanem kieroészakolt Pázmánynál egy itáliai tanulmányutat. Mintha szabadulni igyekezett volna a jezsuiták, főként gyámjának befolyása alól. Ekkor írta róla Pázmány teljesen félreismervén őt: „En a philosophiát nem az ő fejének valónak ismerem.” Pedig akkor már az államtudományoktól a poetikáig, a technikától a történelméig korának szinte minden tudományágában otthonosan mozgott.

Itáliai tanulmányútja során járt Rómában, ahol a pápa is fogadta, sőt megajándékozta egyik saját művének dedikált példányával. Megfordult Firenzében, Nápolyban, Pizában, Velencében. Állandóan gyarapítja tudását, eredetiben olvassa a római klasszikusokat, különösen *Horatiust*, *Tacitust* és *Vegetiust*. Megtanul olaszul, és így a nagy reneszánsz írók alkotásai is kitárulnak előtte. Különösen sokat forgatta *Macchiavelli* műveit. Mikor Olaszországból hazatért, már hat nyelven beszélt, később még megtanult spanyolul és franciául is, legalább is olvasni, amint ezt igen gazdag csáktornyai könyvtárának ilyen nyelvű könyvei, lapszélei jegyzetei igazolják.

1637-ben saját kezébe vette birtokainak kezelését. Csáktornyát újjáépítette, katonai, közigazgatási és kulturális központtá fejlesztette. Fényűző udvartartásáról, könyvtáráról, fegyver-, érem- és képgyűjteményéről külföldi vendégei — például a holland *Tollius Jakab* vagy a törökök híres világutazója, *Évliá Cselebi* — a legnagyobb elragadtatással írtak. Mivel családi birtokait délről a boszniai pasa, északról a kanizsai pása veszélyeztette, mintaszerűen megszervezte azoknak a védelmét. Minden támadást keményen megtorolt. Határozott fellépésével sikerült török szomszédjait megfélemlíteni. Már ekkor, a velük folytatott állandó harcok során kialakult az a meggyőződése, hogy a magyar nemzetnek saját erejéből kell felszabadítania az országot, mert ha mások úzik ki helyettünk a törököket, ezért a magyarságnak súlyos árat kell majd fizetnie. Sajnos, a jövő minden tekintetben igazolta őt. Még ugyanabban az évben kinevezi a király légrádi és muraközi főkapitánnyá. Ebben a beosztásban alaposan el-sajátítja a hadi mesterség gyakorlatát, ekkor válik a halogató-védekező hadviselés helyett — amely akkor Európa-szerte divatozott — a támadó hadviselés hívévé. 1643-ban a király parancsára részt kellett vennie a harmincéves háború morvaországi hadjáratában, majd pedig a svédekkel szövetséges *I. Rákóczi György* erdélyi fejedelem hadai ellen kellett felvonulnia. De ezt a nem kedvére való hadjáratot nem is harcolta végig, sietett haza Muraköz védelmére.

1646. február 11-én feleségül veszi *Darskovich Euzsébiát*, akit udvarló verseiben *Violának* nevezett. Még ugyanezen a télen, szinte mézeshetei alatt megírja remekművét Európa utolsó feudális eposzát, a Szigeti veszedelmet, mellyel méltóan zárja le a klasszikus eposzoknak azt a sorát, amelyet Homérosz nyitott meg az Iliással és az Odüsszeiával. Mindössze huszonhat éves volt akkor! Hamarosan ezután elkészíti első hadtudományi művét, a Tábori kis tractát. Ez a hadtudomány egészét fölölelni akaró, de befejezetlenül maradt kézikönyv a hadseregszervezés és a hadseregellátás akkor legmodernebb elveit mutatja be gyakorlati példákon.

1646-ban a király kinevezi hadseregtábornokká, majd főlovász mesterré, Zala és Somogy megyék örökös főispánjává, 1647. december 27-én pedig horvát bánná. A beiktatáson mondott beszédéből arra következtethetünk, hogy ekkor még nem ingott meg a király iránti hűségében. Zrínyi erős kézzel fogott hozzá Horvátország rendbehozásához, de a főurak és a császári udvar részéről igen sok meg nem értéssel, sőt rosszindulattal, nemegyszer kemény ellenállással találkozott. Ezekben az években katonai, politikai és gazdasági téren sok hasznos tapasztalatot szerzett, egyre világosabban látta a Habsburg-rendszernek katonai és kormányzati hibáit, kialakul Habsburg-ellenes álláspontja, a nemzeti királyságban megtestesülő centralizáció szükségességében való meggyőződése.

1650-ben meghalt felesége, Draskovich Euzsébia. A következő évben új házasságot kötött *Löbl Zsófia* grófnővel. Ebből a házasságból született egyetlen életben maradt gyermeke: *Adám*, aki 1691-ben Szalánkeménynél a törökkel vívott csatában halt hősi halált.

28-án már elérték Pécsét, a várost könnyűszerrel elfoglalták, kifosztották és felgyújtották. Hohenlohe csapatai a pécsi várat fogták ostromzár alá, Zrínyi pedig tovább

Három-négy év szétaprózott munkájának, olvasmányai kivonatolásának, jegyzetelésének, a hozzáfűzött reflexióknak eredményeképpen 1653-ban befejezte a Vitéz hadnagy c. katonapedagógiai művét. Csodálatos Zrínyinek a lényeglátó képessége, amelyvel latin, olasz, német nyelvű olvasmányainak az értékes, hazai szempontból is használható magvait kifejti.

1653-ban meghalt *Pálffy Pál* nádor. Zrínyi szerette volna elnyerni ezt a magas közbizalmi méltóságot, hogy ennek birtokában eredményesebben kísérhesse meg politikai és katonai terveinek a megvalósítását. Közben a bécsi udvar már figyelgette a Zrínyi-testvéreket. Hamarosan ment is a jelentés Bécsbe arról, hogy „... a fentnevezett grófok alkalomadtán valami nagyobbá akarják magukat tenni, és új tisztségek elnyerésén jár az eszük.” Már arról is suttogtak, hogy Zrínyi király akar lenni. A császári udvar és a magas klérus fondorlattal elérte, hogy Zrínyit fel sem vették a nádorjelöltek közé, és így az 1655. évi pozsonyi országgyűlésen az udvar hívét, *Wesselényi Ferencet* választották meg az ország nádorává.

Zrínyiben egyre tisztábban kristályosodott ki a nemzeti királyság terve. Már jelöltje is van *II. Rákóczi György* személyében. A nemzeti király trónrajutásának közeli reményében írta meg 1656—1657 telén egyik legragyogóbb művét, politikai eszméinek összefoglalóját, a *Mátyás király életéről való elmélkedést*.

II. Rákóczi György megmondatlan hadivállalkozása, mellyel Lengyelország trónját akarta megszerezni, nemcsak Erdélyt tette tönkre, hanem Zrínyi Miklósnak a fejedelem személyéhez fűzött reményeit is szétépte. A török keményen megtorolta az engedélye nélkül indított hadjáratot: a török-tatár seregek feldúlták Erdélyt, a százfenesi csatában a fejedelem is elesett. Utóda a törökbarát *Barcsay Ákos*, majd a Habsburgokkal egyezkedő *Kemény János* lett.

1657-ben *I. Lipót* személyében új császár került a Habsburg-birodalom élére. *Lipót* kísérletet tett Erdély és a királyi Magyarország egyesítésére, de az e célból szervezett hadsereg *Montecuccoli* tábornok vezetése alatt csúfos kudarcot vallott. Erdély és Magyarország lakosai is *Montecuccoli*t hibáztatták, aki egy röpiratban védekezett. A hadviselésben tudatlan magyarokat ócsárolta, és a tőlük várt támogatás elmaradása miatt a felelősséget is rájuk próbálta hátrítani. A rosszindulatú röpiratra a nemzeti közvélemény érthető módon igen élénken reagált. A közfelháborodásnak Zrínyi Miklós adott kifejezést sziporkázó szellemességgel, maró gúnyval megírt válasziratában.

Még abban az esztendőben, hogy a török elfoglalta Erdély kulcsát, Nagyváradot, a törökökkel jól megrakott Kanizsa várában tűz ütött ki. Mikor erről tudomást szerzett, rögtön ostrom alá fogta, hogy méltó módon torolja meg Várad elfoglalását. Már-már napok kérdése volt, hogy a szorongatott helyzetben levő vár kapitulál, de *Lipót* császár mindenáron meg akarván őrizni a törökkel kötött békét, eltiltotta az ostrom folytatásától. Zrínyi ekkor kettétörte kardját, és visszavonult csakonyzai várába, majd a Mura partján felépítette *Uj-Zerin* várát. *Köprülü Achmed* naggyezri megfojtatta a kanizsai pasát, mivel nem tudta megakadályozni ennek a számukra rendkívül veszélyes várnak a felépítését.

Zrínyi most már minden figyelmét az újonnan fenyegető török veszély elhárítására fordította. Ennek érdekében írta legragyogóbb prózai művét, a *Török áfiumot*. Ebben a szenvedélyes hangú, megrázó kiáltványban nemcsak az egyszeri török veszedelem elhárításának módját jelölte meg, de — messze megelőzte korát — azt is megmutatta, hogy az általános védkötelezettség bevezetésével a jobbágycsoport is magába foglaló állandó nemzeti hadsereg megteremtésével miként lehetne a török támadások lehetőségét egyszer s mindenkorra megszüntetni, a védekezésből támadásba átmenni. Ő írta le először: „Mi mindnyájan egy bordában szöttek vagyunk!” Sajnos, az udvar és az udvar magyar hívei Zrínyi elgondolásait nem tették magukévá, sőt az 1663-ban meginduló török háborúban nem is szántak neki fontos szerepet. Csak mikor a *Montecuccoli* vezetése alatt álló császári sereg nem tudta a Bécs felé tartó török offenzívát feltartóztatni, akkor neveztek ki sürgősen a magyar hadak fővezérévé. Zrínyi a felső Dunánál kitűnő taktikai lépéseivel visszavonulásra kényszerítette a hatalmas számbeli fölényben levő török sereget. Már a jobbágyság fegyverbe állításának tervével foglalkozott, mikor a közvetlen veszély elmúlásával váratlanul leváltották fővezéri posztjáról.

Alacsonyabb beosztásban, 1664 január—februárban valósította meg híres hadivállalkozását, az eszéki hadjáratot. Seregei 1664. január 21-én gyülekeztek Berzencén. Köztük voltak *Hohenlohe Gyula*, *Batthyány*, *Esterházy* és *Draskovich* hadai is. Január

indult hadaival Eszékre. Február 1-én felégették a törökök nagy drávai hadihídját, majd visszafordultak Pécsre. Zrínyi veszélyesnek tartotta Belgrád közelében, az ellenség által megszállt területen a pécsi vár további ostromlását, ezért rengeteg zsákmánnyal, a várható török támadás felvonulási területét felégetve visszavonult Muraközbe. Egész Európa ünnepelte ezért a jól szervezett, győzelmes hadjáratáért, de akadtak olyan irigyei is, akik azt terjesztették, hogy azért nem foglalta el Pécsét, mert a törökök lefizették.

Zrínyinek az észéki hadjáratral az volt a célja, hogy előkészítse Kanizsa ostromát. A császár szerencsétlen módon Zrínyi mellé egyenrangú vezértársakat nevezett ki *Hohenlohe Gyula* és *Strozzi Péter* személyében. Az egységes hadvezetés hiánya, a késve érkezett lövegek, továbbá a vontatottan induló támadások miatt az ostrom nem érthette el azt az eredményt, amit a Zrínyi által javasolt gyors és energikus támadás meghozott volna. Így az ostromló seregnek *Köprüli Achmed* felmentő seregei elől szégyenszemre vissza kellett vonulnia. Kanizsa sikertelen ostromáról írták meg a törökök az Egri csillagok ellenregényét. Zrínyi elkeseredetten, csalódottan és kiábrándultan húzódott vissza Csáktornyára.

1664 június közepére Montecuccoli is megérkezett Kanizsa térségébe, de tétlenül nézte, hogyan foglalja el, hogyan rombolja le a török Új-Zerin várát. Az ő feladata ugyanis az volt, hogy Stájerországot, Ausztriát védje meg a törökök betörésétől. Mikor a török Kanizsa alól nem Stájerország, hanem egyenest Bécs ellen vonult, Montecuccoli 1664. augusztus 1-én francia segítséggel megverte a Rábán átkelő török hadsereget, de a győzelmét sem ő, sem a két héttel későbbi vasvári békekötés nem használta ki.

Ekkor már mindenki előtt nyilvánvaló lett, hogy a Habsburg-ház nem a törököt, hanem Franciaországot tekinti fő ellenségének. A bécsi udvar politikájával elégedetlen magyar és horvát főurak, élünkön a Zrínyi testvérpárral, kapcsolatot teremtettek, tárgyalásokat kezdtek XIV. Lajos francia királlyal a Habsburgoktól független magyar királyság megteremtése érdekében. Ezeknek a terveknek a kovácsolása közben érte őt utol a halál 1664. november 18-án a kursaneci erdőben, egy vadkanvadászat alkalmával. Halálának körülményeit *Bethlen Miklós* leírásából ismerjük, aki jelen volt a tragikus kimenetű vadászaton.

A kursaneci erdő és a pálos szerzetesek szentilonai kriptája idő előtt lezárta a magyar történelem és a magyar irodalom egyik legnagyobb alakjának életútját. „Halálával a magyarok fej, irányítás és tanács nélkül maradtak” — írta róla az udvarban tartózkodó velencei követ. A névtelen magyar énekes pedig így fordult nemzetéhez:

„Keservesen sírhatsz te is Pannonia,
Mert nincs országodnak immár pártfogója...”

A magyar nemzet nagy nevelőjének emlékét, el nem évülő tanításait, költőink, politikusaink gyakran felidéztek népünk történelmének sorsfordulóin. Születésének 360. évfordulóján csatlakozzunk mi is *Vörösmarty Mihály*hoz, aki így sóhajtott fel Zrínyi című költeményében:

Mi pedig áldva fűzünk szent emlékedre borostyánt,
És az idő gyászos röptét terhes bánattal elállván
Kérjük óhajtva: vezér-költőt még ád-e hozzád
Hasonlót, haj, te korán elirigylett fénye szemünknek!

Molnár Imre

Bornemissza Péter a XVI. század humanista írója

Életrajzából csak annyi ismeretes, hogy Pesten született és hatéves koráig ott is tartózkodott. De nem tudjuk sem szülei nevét, sem pedig azt, hogy szüleivel mi történt, hogyan vesztette el őket, amikor Budát a törökök elfoglalták. Hatéves korában került el szülővárosából. Hogy hová, annak sem maradt nyoma, csupán feltevésekre vagyunk utalva. Valószínű, hogy tehetőes családok karolták fel.

További élete mindvégig a Felvidékhez, a mai Szlovákia területéhez kötődött. Kassai tartózkodásáról — amelynek egy nevetséges kaland vetett véget — már többet tudunk. Ebben az időben terjedt el a hitújítás, s a lutheri körök biztatására *Feledi Lestárt*, a város kapitányát a protestáns hitre akarta téríteni. Egy alkalommal elbújt a kapitány szobájába és „feddette, hogy ne imádkozzék az fakép”, vagyis a szentkép